

Ж 14.974 ПБ
1941-12
2-й т.

ПРОБОЄМ

МІСЯЧНИК ІСУЛЬТУРИ

Зміст:

Іван Савчур: Миколаївське	673
Оксана Лятуринська: Сонцезворот	674
С. Риндик: Гусячі пера	675
Галя Мазуренко: * *	676
Евген Маланюк: Волинське	676
† В. Королів-Старий: На хуторі	677
Сельма Лагерлоф: Свята ніч	682
Наталена Королева: Володимирове срібло	685
Г. В.: Еміграція	694
Евген Онацький: Головні основи суспіль- ного ладу	702
Федір Дудко: Українська історична пер- лина	721
З літературних ювілеїв	729
Посмертні згадки	730
Рецензії	731
Хроніка	735

ГРУДЕНЬ

ЧИСЛО 12 (101)

РІЧНИК VIII.

ПРАГА 1941

ЦІНА 1— RM

„ПРОБОЄМ“

МІСЯЧНИК КУЛЬТУРИ
політики, суспільно-громад-
ського життя, мистецтва й лі-
тератури.

„ПРОБОЄМ“

виходить кінцем кожного місяця. — Редагує Колегія під проводом Д-ра Степана Росохи. — Число телефону: 545-54. — Редакція застерігає собі право рукописи виправляти та скорочувати. — Невикористані рукописи редакція повертає тільки по надісланні марок на поворот. — Передплата в Протектораті Чехія й Моравія 100.— К на рік, на чверть року 25.— К. — В Німеччині річно 12.— RM, чвертьрічно 3.— RM, за границею 150.— К, або їхня рівновартість. — Число конта Поштової Щадниці в Празі 201.699., в Німеччині Postscheckkonto Nr. 122.124 Berlin, Zeitschrift «NASTUP» in Prag; в Ієн. Губерн.: P. Sch. A. Warschau Nr. 10.020 «Nastup» Zeitschrift in Prag.

„ПРОВОЈЕМ“

měsíčník kultury, politiky, společensko-veřejného života, umění a literatury. Vychází koncem každého měsíce. — Vydavatel a odpovědný redaktor: Dr. Stepan Rosocha Praha XII., Hávličkova 8. — Novinová sazba povolena ředitelstvím pošt v Praze, čís. 162.545.III a 1939. — Dohlédací poštovní úřad Praha 17. — Adresa redakce a administrace: Prabal., Hávličkova 22/I. — Tiskne knihtiskárna Jana Andresky vd., Praha XII., Bělehradská tř. 10.

Всяке листування й матеріяли просимо слати на адресу:

„ПРОВОЈЕМ“, Praha XIV-65, pošt. schránka 3.

З М І С Т :

ПОЕЗИЯ :

- К. Вагилевич : Верховні, ** 388.
А. Гарасевич : Над Чорним морем, 386; Осінь, 545.
Ю. Дараган : Серпень, 393; Київ, 483.
І. Ірляський : Різдво, 4; Весна, 65; Брості, 323.
Р. О. Климкевич : Львів, 387; Свята Земля, 547.
С. Кушніренко : Мотто, 131.
О. Лятурина : Ярило, 65; ** 193; Героїчне, 254; ** 385; ** 482; Сонце-аворот 674.
Г. Мауренко : Химера, 556; Галаятна пригода, 619; ** 676.
Е. Маланюк : А син питає, 130; Возмеждіє, 257; Мавоше, 321; Волинське, 676.
Л. Могиланська : У день Святого Юрія, 358.
І. Наріжна : **, 324.
О. Ольжич : Яблуна на горі : 67; Алябастер, 67; **, 130; Пісня про ворога, 322.
С. Риндик : Гусячі пера, 675.
І. Савчур : Купальське, 389; Вересень, 482; Із циклю : „Юнацька весна“, 546; Син, 609; Миколаївське, 673.
О. Стефанович : Над Христом, 3; До кн. Кінецьвітня, 129; **, 257; З літопису, 257; Перуи, 386; До Базару, 609;
П. Тичина : Дума, 483.
М. Філянський : Київ, 484.
М. Чирський : Різдвяний псалом, 3.
Ю. Шкурупій : Пісня зарізаного капітана, 194.
Ю. Яновський : Присвята, 194.

БЕЛЕТРИСТИКА :

- Ю. Барабаш : Зуб за зуб, 398.
М. Брун : Шило вилазить з мішка, 501.
К. Гриневич : Маестово, 203.
А. Гарасевич : П. братів, 141.
В. Іжицький : Чорне озеро, 132; Захар Вовгура, 325.
І. Деледда : Воріг дерев, 75.
В. Кархут : Межа сходу, 272; Пробудження, 563.
Н. Королева : Аскольдова могила, 337; З Лаврських садів, 402; Свангільд-князьівна, 492; Таврійська бай, 549; Місячна пряжа, 612; Володимирове срібло, 685.
В. Королів-Старий : На хуторі, 677.
С. Лагерлоф : Свята ніч, 682.
В. Підмогильний : Іван Босий, 393.
Л. Піранделльо : Муха, 410.
С. Половець : Стерник, 278.
У. Самчук : Авдієвці, 10.
А. Струна : Казковий Київ, 486.
Ю. Яновський : Майстер корабля, 196; Весілля Шахая, 560.
Яповська кавка : Сильніше смерті, 547.

ДРАМА :

- А. де Маркі : Вільна Україна, 16.
О. Олесь : На провесні, 67.

НАРИСИ, ЛІТЕРАТУРНА Й МИСТЕЦЬКА КРИТИКА, НАУКА, СУСПІЛЬНА ДУМКА, СПОГАДИ.

- Д. А. : Нова Європа на овиді, 632.
Ю. Артюшенко : Провідна роля України на Сході, 630.
Др. Володимир Безушко : Актуалізація Платона, 510.
К. Білецька : „Подзвонной, подзвонной“, 6; Чотири Бродя, 72.
Др. Л. Білецький : Тарас Шевченко і провідник Української Нації, 579.
Др. Ю. Вассиян : Життя, як ідея, 460.
Др. Івж. С. Володимирів : Тенденції поступу, 49, 169, 237, 183, 258.
Б. Галайчук : Нові форми міждержавних відносин, 518.
Др. О. Грицай : Євген Коновалець, 343.
М. Всегоренко : Советське мовознавство, 350.
Др. О. Грицай : Окаянні України, 619.

- До історії Італо-українських відносин в 1919. рр., 656.
 Ф. Дудко: Українська історична перлина, 721.
 О. Думін: „Кружок імени Ів. Франка“ в дрогобицькій гімназії, 592.
 І. Іванницький: Український театр на службі нації, 51.
 Тецудви Када: Імперіялізм і народи Азії, 579.
 Д. Кардаш: Весняні ігрища молоді, 104; Українське дошкілля, 167; Наші авданья, 1; Українська національна свідомість, 209.
 Р. Корда: Тихий океан стає неспокойним, 538.
 О. Лащенко: Стяг отчизни, 234.
 Лісовий: Де Шевченко? 221.
 Проф. Р. Лісовський: Тарас Шевченко, як маляр, 161.
 М.: Гієрархія, 456.
 Е. Маланок: Начерк культурного процесу на укр. землях, 81; Творчість і національність, 284.
 М. Надпругянский: Психічна структура холмської дитини, 654.
 С. Наріжний: Українська пісня за кордоном, 467.
 С. Николішин: Українська проза, 19, 148; Українська драматургія, над Дніпром, 297, 354.
 О.: Ідеологічне мрійництво, 542.
 Одвертий лист до укр. письменників, 658.
 Е. Овацький: Укр. Дипломатична місія, 29; Ідея праці, як етична підстава суспільства, 441; Студії укр. в Італії, 226; Головні підстави суспільного ладу, 587, 702.
 Оле: Сучасна музика, 247.
 С. П.: Архітектура на Радянській Україні, 119; Тайна перемоги, 656.
 В. Панченко-Юревич: Країна ХІХ. стол., 160.
 Перша протиліберальна революція в новітній Європі, 571.
 Посмертна згадка, 190.
 У Самчук: Сьогодні й завтра, 531.
 Інж. М. Сціборський: За внутрішній імперіялізм, 417.
 Хорвати України, 603.
 Українська пісня в світі, 368.

РЕЦЕНЗІЇ:

- А. Б.: — А. Дад: Чотири з тисячі, 189.
 Н. Г.: — Михайло Бажанський: У вірі життя, 58; Календар-альманах Сурмина рік 1941. 120; Юрій Яновський: Чотири шаблі, 188.
 Др. О. Грицай: Роман-Оріон Климкевич: Вітри з далечини, 542; Андрій Гарасевич: Сонети, 664; Г. Мазуренко: Снігоцвіти, 731.
 К. Гридень: — Оксана Лятуринська: Княжа емаль, 667.
 Бль: — Л. Сальвіні: Антологія укр. прози, 317.
 В. Косаренко-Косаревич: Венера-Мешен: Україна від початків до Сталіна, 605.
 Л.: — Микола Чирський: Емаль, 251.
 Д. Л.: Гайдай: Ой, Див-Ладо, 254.
 С. Л.: — Михайло Гузар-Колодаїнський: Полковник Іван Богун, 318.
 Д. Л-кий: — О. Гайдай: Ой гордопишний, пан-господарю, 59.
 І. М.: — Др. М. Антонович: Історія України, 53; Політик: Причини упадку Польщі, 122.
 Н.: — Др. Л. Білецький: Шевченко й Гонта, 318.
 М. Н.: — Ю. С. Пеленський: Рідне слово, 469.
 Я. Рудницький: — Кость Вагилевич: Україна Непоборна, 473.
 Микола Чирський: — Микола Куліш: Мина Мазайло, 58; Леонід Мосенда: Вічний корабель, 252.
 Читач: Р. О. Климкевич: Вітри з далечини, 474.
 Не гуморист: Марко Бараболя: Зпід їдкого пера, 664.
 О Штуль: Ю. Опільський: Золотий Лев, 380.
 Л. Ярошенко: Dr. Jaroslaw Rudnyckij: Lehrbuch, 57.

З ЛІТЕРАТУРНИХ ЮВІЛЕЇВ:

- Я. О.: Др. Василь Королів-Старий, 663.
 Антін Струна: Батько укр. театру, 729.

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ:

- Др. В. Королів-Старий, 730, Л. Старицька-Черняхівська, 731.

ХРОНІКА:

- 59, 126, 190, 254, 319, 381, 477, 545, 607, 670, 735.

I.

Мов кров, сонця в рожевому тумані
 Із потемків . . . Довкола багрявіль . . .
 Малюються пороші. Білі сани
 Кудись потяг баский вороний кінь.

Це їдеш Ти до нас, Миколо, в гості —
 Несеться пах Твоїх небесних мир.
 Упав Тобі сніжаний білий прб́стір,
 Хмарки ідуть, мов, змучившись, ясир.

Яку красу землі убогій дав Ти:
 Радіє все, у кожному куті —
 Вітри летять, мов човна Аргонавтів
 У далечі по руна золоті.

Гей, їдеш Ти з дарунками, Миколо,
 Скрипить, рипить сереновий сніжок, —
 Догукався розжівренілий молот,
 Розсипавши до тисячі зірок.

II.

Минувся час, мов дії на екрані
 Позриваних, забутих вчора кін . . .
 Просунулись і ми за слідом лані,
 Як той малий невидний немертін.

Великі ми були, коли зродились —
 Хвилина нас любила, берегла,
 Змиршавіли, доценту помалілись,
 Як смерть усіх на цвинтарі звела.

Відкрий нове життя на кожній сцені,
 Так молоде, немов дитячий сон,
 Хай зродиться у нас великий теній,
 Як той Гомёр, — не злий, страшний Язон.

Усі роки сплили до нас від Будди
 І дивляться з подертих занавіс;
 На м'яромурне Юнонине погруддя
 Поллялося срібло застиглих сліз . . .

Хай хоругов Твоя побідоносна
 Прорізує світи, хай має ще!
 Хай день старе життя на кроснах
 Наново все, мов ткаля, перетче!

III.

Як сон минуть казки, пісні, акорди,
Мине, як сон, теперішнє твоє,
Лишень одна історія в погорді
Старе з новим до нитки перев'я...

Гей, їдеш Ти. Розлився згук рапсодій,
Мов соняшний ясний далекозір,
Схилився ліс, мов день у непогоді,
І моляться навколішках до гір.

Приїхав Ти. А Урашімантаро
Дививсь Тобі на одяг муругий;
З Аврорами сонця плили в Сагару,
А в нас наш день розбивсь о береги.

IV.

Не знаю я, що краще від хоралів,
Рівілляних Тобі по муріжку:
Змерзає день в далекій Калевалі
Й доспіває востаннє у піску.

Усе Тебе вихвалює, Миколо,
Цілує все багряницю й хитон:
Дивуються млини — не домололи,
В захопленні співає Аполлон.

Ти вже минув льоди й сніги Іренландій,
Ти прилетів у ясну прозоринь,
Де в золоті розквітлися ляманди —
Та тонче їх баский вороний кінь.

27. XI. 1941.

ОКСАНА ЛЯТУРИНСЬКА

Сонцезворот

Народилося дитячко.
Лада — матір, сонце — батько.
Привітає кожна хата
всім, чим красна і багата...

На столах кутя солодка
і горіхи й мед сотовий,
в сні — дзвоник і стокфотка,
двері настіж поготові.

* * *

Вийди, вийди, сонценятку,
вийди м'олодо!
Із батьківського достатку
вимір'я з'олото!
Вийду радо з личком гожим
ранку часного
сподіядати на світ божий
що дня красного.
А чи з'елено в оселях?
Чи розквітчано?
Так, як зерняток на стелях,
кіп незлічено?

С. РИНДИК

Гусячі пера

Ще у Відні яса і вівати.
Ще у Відні царі й дипломати
(І Венера, і Бакхус, і т'анець...).

Відчалили від Ельби фрегати:
З батальоном орлів Корсиканець.
Їм назустріч сторадісні села.
Їм осану столунні дороги.

І розбіглася рада весела,
І розвіявся хміль перемоги,
А над Сеною гусячі пера
Сколотили паризькі чорнила:

„Гей, до Кан корсиканська хімера,
Корсиканська мара причалила!“

А за день: „Вовкулака у Іані!“

А за два: „Людоїд у Іреноблі!“

І тікали в безумному квапі
Іран-сіньори, віконті і ноблі.

А по тому: „Тиран у Ліоні!“

— „Узурпатор дійшов до Мулену!“

— „Бонапарт на чолі легіонів
Наближається темпом шаленим!“

Прокотилась нестримана сила,
Позривала всі гаті, всі греблі,

Й написали паризькі чорнила,
Що „Величність його в Фонтен'єблі!“

А не вспів ще дійти до столиці,
Як перо з тої самої гуски

Записало у хроніки ниці:

„Хай живе Імператор французький!“

Проминули літа многозмінні.
Замість гусячих пера зі стали.
Тільки ті писарі гниколінні
Ані трохи твердіші не стали.

ГАЛЯ МАЗУРЕНКО

* *
*

Небо кухликом упало на горбочок,
Місяць за горою спить.
Перестрибуючи через кочку,
Перепел до його долетить.

Мишка догриза якесь насіння.
Працьовито гусень поповзла
І майнула раптом злою тінню,
Свиснувши, граната з літака.

Чого впала? Що там ізчинилось
На чужих, безмежних небесах?
У болотці цівка заюшилась
Серед переляканих комах.

Внук сміявся: „Воля! Воля, діду!“
Дід іспідзоррю до неба поглядав.
Хмара налягла на землю рідну.
Хто б її хоч трошечки підняв?

Там, за обрієм, у небесах безмежних,
Що за долю їм кує Господь?
Хто за ним невпійно, люто стежить
Із бездонних і безкраїх вод?

ЕВГЕН МАЛАНЮК

Волинське

О. Стефановичу

Минулої війни окопи
Не проорать, не заорать.
Земля, мов історичний попіл:
Кохав ратай, палила рать.

І вічно спрагнена, несила,
Багряних рос, багряних злив —
Вирощує лиш тоще жито
На сірій плоті бідних нив.

676

Ще крок і — від межі Полісся —
Вже не скоцюрблена сосна,
А шум волинського узлісся,
Широкий лан, лунка весна

І вже Колодяжне, Любитів
(Які наймення і згадкі!),
Де дні, як чаші недопиті,
А ночі — чорні і палкі.

Тут Леся віддихала трудно,
Ходив Франко . . . оттут, оттут,
Де сон і глуша непробудна,
І в них загрузлий добробут.

. . . Та ось від Дёрманя, від Дубна
Зростає незвичайний гук:
То Карашевич — гласом трубним,
То піснею землі — Самчук.

Аж осінь зявиться волинська
Стелить багрець і златоглав, —
В сапянцях легких Лятуринська
Виходить годувати пав.

Ворожить про весну колишню,
Любов вцілює в слова
І випускає сокіл-пісню
З гаптованого рукава.

12. XII. 41.

† В. КОРОЛІВ-СТАРИЙ

На хуторі*

Харитон Чапля не тулився близько до жадного еміграційного „осередку“. Може саме тому, що він не мав змоги прислухатись, хто що говорить, — він був один з тих небагатьох, котрі відразу збагнули, що й у вигнанстві в ліпше „жити“, як лишень „чекати“. Та хіба ж не можна сіяти й „на берегах Вавілонських“?! Тому, поки його знайомі та приятелі мотались від уряду до уряду, тут зітхали, там — прохали, а ще інде — на всіх нарікали та всіх кляли, Чапля уважно розглянувся довкола й прийшов до несподіваного висновку:

*) Із збірки оповідань „Під чужими зорями“, яку В-во „Проблем“ здало до друку ще за життя св. п. автора, щоб вшанувати 45-ліття його письменницької праці. Гл. „Проблем“ ч. 11 „З літературних ювілеїв“.

677

— Саню! — сказав він своїй, тоді ще молодесенькій та кучерявій, як агрус напровесні, дружині: — Не бійся!.. Кажу тобі по секрету: в Європі повно таких самісеньких дурнів, як і в нас. З голу тут не загинемо!

— А-а! — скептично знизувала кругленькими плечиками Оксана. — Де ж бо такі, в Європі?

— Йй же ти, Богу! От що... Незабаром я тобі докажу, що не дурно запрягався. Тільки дав би Бог силу на добре діло, та й твоя поміч буде потрібна.

І справді, незабаром Харитон доказав...

Раніш за інших опанував він мову людей, серед яких опинився. А, як трохи ознайомився з новими обичаями та законами, враз почав на власну руч „комерцію“. Наймав коня й возив по селах ковбаси, шинку й всякий мійський крам, який можна було знайти в спорожнілих по війні крамницях. Продавав або — частіш — вимінював на масло, гусей, пірря. Коротко: гандлював усім, що зручно було купити, а ще зручніше можна було продати. І вже за рік сидів він із своєю Санею, мов у Бога за пазухою, в невеличкім дімочку, при якому був садок й вузьенька смужка зеленої луки над журливим потоком. Чаплі наймали цю „реальність“, щоб навчитися на чужому господарити та плекати гуси, як робили тут усі місцеві люде.

— Не квапся вигадувати щось нове, — повторяв Чапля, коли йому дивувались, що він став „гусолов“, — а тільки зроби трохи ліпше те, що роблять твої сусіди, — й вигравеш!

В клопотах і праці ні Харитон, ні Саня не помічали, як пропливли сумнітні місяці, як пішли у безвість і невеселі роки. Лише частіш і частіш в своїх торговельних блуваннях „бізнесмен“, „спекулянт“ чи „хапун“, як звали тепер по-за очі Чаплю його колишні приятелі, — здibuвав їхні виснажені, лихі обличчя з розгубленим та переляканим поглядом. Що вечора, вертаючи на свій-чужий „Хутір під чужими зорями“, оповідав він про те Сані, котра вечорами мержила сорочки, „щоб бути цілком, як вдома“.

— Бачив я сьогодні полковника Повальського-Жученка. Пригадувш, Саню, як він нас випихав з потягу та галасував: — „Геть звідси, плебеї“... А тепер... Без сорочки, Саню... Штани — тільки, що назва лишилась... Говорить солоденько, мов ряденця підстилав... А очі... з глибин так і світять, мов у вовка... — „Хоч би мені пять монет, на три-чотири дні!“... Ех!..

— А ти?

— Та, що ж, я?.. Ти знаєш: засадничо не позичаю тому, хто просить не на справу, а на прожиток... Але йому дав... Дав 20... Бі-іда, Саню!..

І що більше підгинала під себе ота біда безрадних, — то вище й вище, щабель за щаблем видирався вгору Харитон.

Якось одного дня поміж земляками пролетіла сенсаційна чутка: Харитон Чапля „вичапав“ собі власну „реальність“. І ставок, і млинок, і вишневенький садок...

— Та невже?.. От, злодюга!..
— Да, да!.. То, поміаєте, такий „Кіт-Кітич“, що пальця в рота йому не клади, бо відкусить по лікоть. Да, да!..

— Хоч сопливий, так щасливий!..
— І вона таке „сокровище благих!.. „Якось я бачив: ну, так і літав по тих луках та подвіррю, і вдосвіта, і поночі!.. Чорт її знав: неначе б хтіла увесь світ зажерти!

— Та ж кажуть, ніби Харитон і бідака пожаліє... На добротинність дав, навіть і приватно позичить...

— А спробуйте — но, — скривився полковник Повальський-Жученко, — Спробуйте, кажу! Як що й позичить цента, то образить на долара! Ско-ти-на!..

Що-правда, тепер все більше „сватків“ намагалося здибатись з тією „скотиною“, особливо ж — на одинці. Так само все зростало й число тих, хто покуштував „божественних“ Оксаниних вареників. То ж у Чаплів, щой-но зеленіло в дворику, — починалась сезона гостей. Бо ж в неділю чи свято в Чаплийій затишній ідальні-кухні незмінно чавкали чийсь, добре вже відпочинулі щелепи.

— Знаменито варить Чаплиха! похвалювали потім. — Чи не з куховарок вона, часом?!

Спочатку зима була сумирна. Але саме перед Святами притисло так, що й вдома не часто траплялося. В чорній мисці високого неба аж бреніли діамантові зорі, серед яких повним рибячим оком на скамянілу землю без жадного спочуття поглядав злий місяць. На снігу було ясно, як під електричним лихтарем.

Харитон не лягав, не оглянувши й вночі господарства. Подививсь, як хрумкала березові галузки сита кізка — „Ксантіпа“. й посміхнувся: — „Коза й корова, мов книгари: мають власні книги, але ніколи їх не читають, лише ремигають“... Заглянув, чи мають досить сіна крілики, й знов пожартував: „Найбільша обережність — і до кріля підходити ззаду!“... Затулив вентиляцію в гусинці й погмонів з гусьми, що вітали господаря. — „Тихо, тихо! Це ж вам — не Рим!“ Потім погладив тугого, великого пса, що на згядку про славнозвісного побідоносцева звався „Помийносцев“, й сказав йому, коли той стрибнув на груди й лизнув у вуси: —

— Ти, дійсно, як рускій інтелігент: дуже догадливий, делікатний, уступчивий, але „безалаборний“ і нечистоплотний!.. Справся!..

Потім відомкнув хвірточку й просковзнув оком впововш своїй, тепер уже чималої луки, що склалась білою габою до потоку. За потоком гавкав чийсь розважний пес, ніби вичитував гексаметри. А збоку, під вербою, що нахилилась кострубатою головою в потік, стояло дві постати: сусідський парубійка та чиясь молоденька дівча. Молодята вгляділи Чаплю й хутко зарипіли по снігу.

— Бідолашні! — позіхнув Харитон. — В от таку холодаку мусять тинятись по луках!.. Й чогось йому стало дуже жаль того дівчатка, що напевно тремтіло під своїм червоनावим плащиком.

— Захисти її, Святий Антонію! — несподівано сам для себе вголос помолвився за неї. — Як би знаття, чия воно, — послав би

їй на свята хоч цукорок, — думав, замикаючи сінешні двері, — а ще ліпше — светер!

— А, знаєш, Саню? Побачив он там, у нас на луці чиясь дівча в червоному чи рудому пальті... Не знаєш, чие? Як що знаєш, пошли їй хоч цукелочко цукорків... Воно женихається з сусідським каваліром... А оте руде пальто нагадало мені Коровая... Памятаєш, того, що був мені начальством у Земстві? В нього такий плац, мов квасом буряковим политий. Вирудів.

— А що він робить? Колись такий був пан! Але... говорять же, що зима лахміття не соромиться!..

— Та воно — правда... Тільки, уяви собі, такий... колись пан, а тепер, бідаха, десь у селян за наймита, біля корів.

— Дійсно, бідаха!.. Знаєш, що, чоловіче? Може б ти його покликав на Свят-Вечір! Може хоч наїється у нас, сердега. Злий він не був.

— Добре, дуже добре. Завтра попитаю адреси й напишу. Я йому вдячний, бо ж до мене він був завжди добрий... — говорив уже в ліжку Харитон. — А ти вже перечитала часописи?.. Та час уже й посилати передплату...

За „багатою кутею“ у Чаплів сиділо четверо гостей. Все було „по закону“: гори різних пирогів у макітрі, декоративний дідух на покутті, правдивий старосвіцький „шкалик“ зеленого скла, виміняний свого часу в селі. В хаті пахло ладаном і давнім спокоєм та доброзичливістю господарів, від чого так ірунтовно вже відзвичаїлись гості.

— Так, що ж панове мої?.. По старовинному звичаю при третій мусимо згадати, про кого забули при перших двох! Та й риба ж плавала, то її слід підлити...

У гостей розігрілись обличча, блискали очі, розмякали здерев'янілі душі.

— Харитоне, голубе! — припадав, мало не плакав Коровай, що вже був трохи на підпитку. — Харитосю, голубчику!.. Чи ж думав я, чи снів?.. Щоб ще раз пережити все-все, як вдома?!.. Не забуду твоєї ласки... Ніколи не забуду... Чуєш? І... і... коли може щось в управі було... так пробач...

— Та Бог з вами, Степане Йвановичу! Що ви? Покиньте про те. Ось ліпше зробім „стацію“, поки жінка помие тарілки, та поколядуймо...

— Ка-ли-и-но мо-я, чом тебе во-о-да по-о-ня-ла? — зотяг господар високим тенорцем...

По півночі Харитон вийшов відпровадити ближчих гостей. Степана ж, що приїхав потягом, лишили ночувати. Оксана постелила йому в тій же кухні, де вечеряли, щоб було тепліше спати.

— А як що вам, Степане Йвановичу, хліб приснитися, — жартувала господиня, — то пироги, кутя, риба — на покутті, а „подушкова“ аж ось, на креденці, на поставці. На добраніч!

Коровай підійшов до неї, хитаючись, мов ниви під вітром. Цілував ручки. Не були великі, але упрощовані, хоча й в перстнях, ради свята.

— Спасибі вам... Спасибі вам... Пригріли ви мене... Цілував ще й ще, хоч Оксана вже й пручалась. І раптом йому схотілось стати перед нею навколюшки. Та ж господиня не зрозуміло висмикнула руки й зачинила на заціпку двері.

Розморений теплом, обтяжений ситою їжею, так давно не бувши під чаркою, Коровай ледве втримався на ногах. З природи добра людина, тепер, заживши всяких понижень, він раптом спалахнув і уразився.

— Чого ж це вона мене жахається, як оглашенного? Їй дякуєш, немов вона тобі, справді, життя вратувала, а вона — пирскає!.. Чи бач, яка пава!..

Й поки він роздягався, хміль, досада та прикрість все дужче й дужче насідали на нього. А що нові черевики не хотіли розшнуровуватись, то він сидів довго з головою додолу й хміль все більше бив його в тімя. То ж, коли, нарешті, простягся на топчані, — п'яний, гнів бушував, як хуртовина, в Коровавій голові. Що далі вчував все більшу образу, пониження, зневагу. Бо ж, хто такий Чапля? Колишній писарь з управи, де він — Коровай був за „старшого спеціаліста“. А вона? — Якась, говорять, куховарка, чи чорт її знає, хто!? І от, за пару нікчемних пирогів та чарку розведеного спирту він хотів дякувати їй, вклонитись, як церковним образам! А... Спекулянти!.. Крутіі!.. Рашавці, прокляті! А нехай би вам чорт забрав увесь ваш цей затишок, в якому — подумати! — душевно відпочивають наші люде!..

Гість не міг заснути, хоч і був сильно втомлений. Пироги підходили аж під горло, серце стугоніло, в голові гуло.

Підвівся, розсвітив сірничка й каламутним поглядом оглянув хату. Води, що шукав, не побачив, але вглядів на підставці зелений „шкалик“ з „подушковою“.

— Принаймні враз засну!..

Потяг пляшку й опорожнив навхильці. Ліг, закурив цигарку й пробував міркувати далі. Та ж думки стали важкі, невороткі, утерті, без визнаних ліній. Плигали якісь окремі слова, виринали туманні образи. Нараз побачив ще раз Оксану, що стояла проти нього, ніби й справді церковний образ, освітлений червоним с'явом, мабуть лампади...

— Бач, перекупка, вже й зовсім стриже на святу! Диви, як ще розгорається с'яво... — були останні Короваві думки...

Коли прибули гасичі, в кухні вже завалилась стеля. Лише вранці витягли з неї обвуглений Степанів кістяк.

А з весни в Чаплиному хуторі будувалась нова вілля за отриману асекурацію. Сватки ж гомонили:

— Той має щастя, не я ж казав? Як колишне „казеннов“ московське добро, що „і в воді не тоне, і в огні не горить“!

— Спекулант!

— Ой-ой! То — такий видерух!

— Темна та історія з Коровавем... Пригадуєте?..

— Ну, да... Воно... конешно... Я його, знаєте, оминаю...
А полковник Повальський-Жученко, що під чаркою називав себе
„демократом з аристократів“ зложив на адресу Чаплі „експромт“
якого згадував при кожній випивці з „патріотами“:

— „Ета тварь,
Как дікарь:*)
На альманах Готській**)
Глядіт по-ідіотски!“ ...

СЕЛЬМА ЛАГЕРЛОФ
(1858—1940)

Свята ніч

Коли мені було п'ять літ, я пережила дуже велике горе. Можливо, що це було найбільше горе, яке тільки завдавала мені моя доля. Мені померла моя бабуся. До самої своєї смерті вона цілий час сиділа у своїй кімнаті на канапі в куті, оповідаючи нам казки. Бабусю я дуже неясно пам'ятаю, що вона мала гарне, біле, як сніг, волосся, ходила зовсім зігнувшись й стало вязала панчохи. Потім, я ще пам'ятаю, як вона, оповідаючи якусь казку, бувало поклала мені на голову руку й скаже:

— І все це правда... Така сама правда, як ось ми зараз бачимо одна одну.

Також пригадується, що вона вміла співати гарні пісні, тільки що їх не часто співала. В одній з тих пісень кажесться про якогось лицаря й русалку. Ця пісня мала приспів: «А по морю, а по морю дмухав вітер студений».

Про всі казки, що вона мені оповідала, я зберігла дуже малі, неясні спогади. І тільки одну з них я так добре пам'ятаю, що можу її оповісти. Це невелика легенда про Христове Різдво.

Оце все здається, що я пам'ятаю про свою бабуся, хіба що крім того почуття жахливого горя й розпучки: які я зазнала, коли вона була померла. Це я найліпше пригадую. Начебто це лише вчора відбулося — пам'ятаю ранок, коли канапа раптом залишилася порожньою й я ніяк не могла собі навіть уявити, як мине сьогоднішній день. Це я цілковито ясно пам'ятаю й ніколи не забуду.

Пам'ятаю, як нас привели попрощатися з бабусяю й наказали поцілувати її руку та, як ми боялися поцілувати небіжку, як хтось сказав, що ми мусимо їй подякувати востаннє за всі ті радощі, які вона нам дарувала.

Так само пам'ятаю, як всі наші чарівні казки й пісні ми поклали разом з бабусяю до довгої чорної труни й відвезли... назав-

*) Ця тваринка, як дикун...

**) Готський альманах — Реєстр старих аристократичних родів Європи.

жди відвезли! Мені здалося, що щось тоді начебто назавжди везло з нашого життя. Начебто двері до чарівної дивної країни, по якій ми вільно блукали, зачинилися назавжди. І вже потім ніхто не зумів ці двері відчинити.

Ми діти, поступово навчилися бавитися ляльками й грацьками — жити як живуть усі інші діти. З боку могло здатися, що ми перестали тужити за бабусяю, перестали її згадувати.

Але й зараз ще, хоч з того часу уплило сорок літ, в моїй тямі ясно повстає легенда про Христове Різдво, яку мені багато разів оповідала бабуся. І мені теж хочеться її оповісти вам.

Це було в Різдвяний надвечір. Всі, крім бабусі й мене, поїхали до церкви. Тільки ми вдвох, здається, і залишилися на цілу хату. Одна з нас була надто вже застара, щоб їхати, а друга — занадто мала. І нам обом було сумно, що не доведеться почути різдвяної служби Божої й полюбуватися прикрасою церкви та сяйням різдвяних свічок. Бабуся, щоб розвіяти тугу, почала мені оповідати.

Одної темної ночі, почала вона, — одна людина пішла дістати вогню. Він ходив від хати до хати, стукав і кавав: «Допоможіть мені, добрі люди! Моя дружина привела дитинку. Треба розвести вогонь, щоб її дитину зогріти».

Але це відбулося вночі, всі вже спали й ніхто не відкликався на його благання.

Чоловік йшов все далі й далі. Нарешті він десь далеко завважив вогник. Він спрямував свій хід у той бік і побачив розведену ватру. Навколо ватри лежала отара білих овець. Отару стерег старий пастух.

І ось людина, що потребувала дістати вогню, підійшла до овець і побачила біля ніг пастуха трьох великих псів. Коли він наближувався, всі три пси прокинулися, відчинили свої пащі, начебто збираючись гавкати, але не видали з себе найменшого звуку. Людина бачила, як на собачих спинах щість стала дубом, як заблискали їхні білі зуби й як всі вони разом кинулися на нього. Вона відчула, як один пес схопив її за ногу, другий — за руку, а третій вп'явся йому в горло. Але щелепи й зуби відмовили в послуху псам і вони, не заподіявши найменшої шкоди, відійшли набік.

Тоді людина попрямувала до ватри, але вівці так щільно притиснулися одна до одної, що ніяк не можна було між ними дістатися до ватри. Тоді він пішов просто по їх спинках, але ані одна з них не проикнула й навіть не ворохнулася...

До цього часу бабуся оповідала не зупиняючись, і я її не переривала, але тут поза моєю волею я запитала:

— Чого ж, бабуся, вівці продовжували спокійно лежати? Аджеж вони такі полохливі? — питаю я.

— Почекай трохи, довідаєшся! — відповіла бабуся й продовжувала своє оповідання:

— Коли людина ця дійшла була майже до ватри, пастух підніс голову. Це був похмурий дід, який до всіх підозріло й неприємливо ставився. Коли він побачив, що наближається до нього

незнайомий, він схопив довгий, загостраний на кінці ціпок, з яким ходив завжди при стаді, і кинув його в незнайомого. Ціпок з свистом полетів просто в напрямі незнайомого, але не долітаючи до нього змінив напрям лету й, пролетівши повз незнайомого, з гурком упав на землю.

Бабуся хотіла продовжувати далі оповідання, але я знову її перебила:

— Чого ж ціпок не влучив у цю людину?

Але бабуся не звернула уваги на моє запитання й продовжувала оповідання:

— Тоді незнайомий підійшов до пастуха й сказав до нього: «Допоможи мені, друже. Дай мені трохи вогню. Моя дружина привела на світ дитинку й треба розвести вогню, щоб зогріти її й немовля!»

Пастух хотів був йому відмовити, але, згадавши, що пси не могли цю людину вкусити, вівці не злякалися й не розбіглися, а ціпок не зачепив його, йому стало лячно й він не насмівся відмовити людині в його проханні.

— «Бери, скільки хочеш! — сказав пастух. Але ватра майже вже догоріла й не залишилося ані одного поліна ані одної гілки. — лежала лише велика купа гарячого вугілля, а незнайомий не мав при собі ані лопати, ані відра, в якому б можна було їх донести.

Завваживши це, пастух по-друге сказав: «Бери, скільки хочеш» — і тишився думкою, що той не зможе унести з собою жару. Але незнайомий зігнувся, вигріб рукою зпід попелу вугілля, поклав до поля свого одягу. І вугілля не опалювало йому руки, коли він його видобував, і не палило його одягу. Він поніс вугілля, начебто це був не вогонь, а горіхи чи яблука».

На цьому місці я втретє перервала бабуся в оповіданні.

— Чого ж, бабуся, вугілля не пекло ту людину?

— Почуєш, почувеш! Зачекай! — каже бабуся й продовжує оповідати далі:

— «Коли похмурий і лихий пастух це все побачив, він дуже здивувався.

— Що це за ніч, що лихі пси-вівчарки не кусають, вівці не лягаються, кій не вбиває, а вогонь не палить?!

Він зупинив незнайомого й запитав його:

— Що за ніч сьогодні? І чого всі до тебе так ласкаво ставляться?

— Наколи ти сам не бачиш, я не можу тобі цього з'ясувати! — відповіла людина незнайома і пішла своєю дорогою, щоб найскорше розвести вогонь і зогріти свою жінку й дитинку.

Пастух рішив не губити його з очей, аж поки не довідається, що все це має значити, і пішов слідом за ним, аж поки не дійшов до місця його оселі. І тут пастух побачив, що ця людина не має навіть хати, а його дружина й немовля лежали в порожній печері, де крім голих камяних стін нічого не було.

Пастух подумав про себе, що невинне немовля може тут за-

мерзнути й, хоч він мав не із нижніх серце, а проте йому стало жалко дитинки. Він рішив ним заопікуватися: зняв з рамена свою торбу, видобув з неї мягеньку білу овчину й передав її незнайомому: щоб той прикрив нею немовля.

І в ту ж саму хвилину, коли здавалося, що навіть він, безсердечний, нечудий може бути милосердним, — відчинилися йому очі й він побачив те, чого раніше не міг бачити, і почув, чого раніше не міг почути.

Він побачив, що навколо його стоять щільним колом маленькі янголята з срібними крильцями й кожний із них має в руках гарфу. Він почув, що вони голосно співають про те, що в цю ніч народився Спаситель, який перебере на себе гріхи цілого світу.

І тоді пастух зрозумів, чому ніхто в цю ніч не міг залодіяти лиха незнайомому.

Оглянувшись навколо, пастух побачив, що янголи були всюди: вони сиділи в печері, летіли по небі, сходили згорі, зупинилися при вході до печері й дивилися на немовля.

І всюди панувала радість, спів, ніжна музика й все тішилося. Все це він бачив і чув у темну ніч, в якій раніше нічого не завважував. Він також відчув у собі велику радість з того, що йому відчинилися очі. Впавши на коліна, він благав Господа Бога».

При цих словах бабуся зітхнула й сказала:

— Коли б ми вміли дивитися, то й ми могли б побачити все те, що бачив пастух, бо в Різдвяну ніч янголи завжди літають по небі».

І поклавши руку на мою голову, бабуся сказала:

— Затям собі... Це така ж сама правда, як і те, що ми бачимо одна одну. Справа в свічках і лампадах: не в місяці й сонці, а в тому, щоб мати очі, які могли б бачити велич Господню!»...

НАТАЛЕНА КОРОЛЕВА

Володимирове срібло

Під молошно-білим небом нерухомо стергло Чорне Море. Немов виріклося назви своєї — лежить, мов дошка каламутно-безбарвна. Безсоняшний паркий день випив фарби та сльиво з неба і з моря, а натомість кинув сіру мерлу спеку.

Піт заливає очі гребцям княжих Володимирових кораблів. Втома тяжить словом на їхні мязи. Однаково відважна в боях з ворогом чи з розбурханим морем міцна дружина тривожно вдивляється в обрії: такі, умертвлені млавою дні віщують землетрус або злу хуртовину. І не в одній чубатій голові, посивілій в боях, мевою кружляє думка:

— Чи ж гаразд надумав наш князь — хреститись у віру грецьку? Чи не в диху години вирікся старих богів, які все водили пресвітлий Даждбог не дасть більше ні врожаю, ні перемоги, ні погіддя? Та й Велес... як пустить мор на коні та бидло?..

Що-правда, казав князь-вутьо Добриня — таки ж була охрестилась Ольга — і все минулося добре ще. Навіть не тільки свої, а й чужі називали її —

«Наймудрішою з жен!»

Та воно так. Тільки ж, чи то честь мужові — хочби й найдостойнішої жінки чеснота? Не бабку, дідів наслідувати треба! — хитають чубаті голови і погляди загартованих у боях дружинників княжих схрещуються, мов лева мечів. Все кидають те саме ліме питання:

— Ох, ох! Чи ж гаразд чинить наш князь? Чи ж гаразд?..

А князь, і сам, немов те ясне, невидане сонце, ніби розгніваний скрився в намет із важких килимів. Мовчаливий, як земля, немінливий. Бо терпко Володимирові на серці: чує зневагу в тім, що мусить іти в Царгород не переможцем з мечем, щоб і свій щит на місці Олеговім прибити, а силуваний пливсти з дариною по чужу віру, по наречену. Немов юн-юнак, що кохання шукає й над всяку честь жадає собі дівки.

Всімхнувся погордливо:

— Кохання!.. Зазнав його досить і з бранками, й з небранками. Таж на сотки рахує своїх жінок!

І сама рука шукає меча при боці. Голос рветься до розказу:

— До бою! Візьмемо силоміць місто базилевсів і ту князівну, їхню сестру! Первина це, чи що?!

А в уяві блідим місяцем впливає, як місяць холодне, горде обличчя Рогволодової доньки — Рогніди, найнезломнішої з жінок, яку колись бачив Володимир. Ще й доси пекучою образою горять в його серці оті слова Рогволодівни:

— «Не літь ми роззуті рабинича!»

І більше ні усміху, ні слова привітного не злетіло Володимирові з Рогнідиних уст. Дарма, що він їй муж, переможець, пан, володар.

Покорив непіддаїну, та ж у мовчазній, вимушеній покорі, все чує погорду князівни до «рабинича», хоча нині й сидів той «рабинич» на столі Київським, пануючи над всяк нарид.

Чи ж буде такою і ця Анна Царгородська, сестра базилевсів Константина з Васи́лієм? А може ще й гірше зіллячко: може чекають на Володимира сльози? Ніколи ще не викликали вони в нього співчуття, лише — роздратовання та досаду.

— На Перуна і Велеса! — здригнувся князь. — Як осіння мжа в поході — жіночі сльози! Холодять серце, нудою просякають думки, роблять життя нестерпним, а світ — огидним!

І кортить Володимира розметати Царгород. Знищити братів базилевсів, що жадають від нього шлюб з Анною, як заруки за

невний союз і тривалий мир. Зводиться князь на ноги й нетерпляче відкидає килим, що завішує вхід в його шатро.

З безбарвного берега виростає стрімкий беріг. До нього вже пристають кораблі. Тут відновлять запас питної води, бо тут закінчуються землі, що платять Володимирові данину. Херсонесом значиться край, вільний від Володимирової руки.

— Так здобути й Херсонес! — облегує своє серце князь. І його зір догонить скельних орлів, що кружляють над Таврією. Візнає птахів по широких колах плавкого лету.

— «Птах Візантії!» — всміхається з-під вуса. І падає княжий розказ: — Потішмо серце наше ловитвою таврійських орлів. Найпочекає на пареченого князівна Анна!

Нема ж таки лішого ліку на журу-докуку, як лови. І з клекотом орлім відлітає терпкість з Володимирового серця. Смакує князеві вечеря над морем. Добра щойно виїмана риба з синіми, широкими плавниками, як крила метелика. Смаковиті й товсті, головаті «бички» Доволі й птацтва настріляно дружиною. І пастухи Таврійські, що пригнали молодих баранців, нанесли й меду, і сиру. Он стоять одалік в шкурах овечих, перекинених на одно плече, придивляються — добродушні, привітні — до чужинців вояків, що принесло їм море. Серед пастирів, як пень, імшеддю вкритий, з лица темний, поораний зморцками — їхній старший. Справжній патріярх. Та ж очі його молоді й живі, палають синіми вогниками, кидають іскри, як самоцвіти-сафири.

Володимир жартує з дружиною. Велить наповняти погари, щоб не стояли порожні:

— Руси ж бо — веселів пити!

Розказує і пастухам дати бурдюк вина. Та й до пізніх зір тримає столування. І за вином князь міняє мету своєї подорожі:

— Заночуємо на твердій землі. Нам не страшні гірські розбишаки, як би на нас відважились. А печер — он скільки! Тепер — до сну, а перед світом — за мечі! Не Таврію воювати, не пастухів підбивати, — здобути Херсонес!

Луною здригнулись гори від вигуків дружини, завжди охочої до бою та слави. А з-поза скель до молодечих вигуків прислухається срібно-головий пастуший патріярх. Як білоу, сріблястоу хмарою сповито буйним волоссям смугляве обличчя. Не знають де борода зачинається, де волосся — кінець. Все злилось білоу, кучерявою імлою. Очі ж — сафір не відриваються від Володимирового гострого погляду. Аж князь пошанував старого:

— Не бійся, діду! Ні тобі, ні твоїм пастухам від нас лиха не буде.

Всміхається дід:

— А не буде, князю, не буде! Лихо, бач, на того йде, хто його накликає. Ми ж лиха не кличемо, з лихом не знаємось.

Дивні Володимирові дідові слова. Дивно й те, що розмовою його втома спом. Не сила ані розпитати.

Отроки-сдуги вже поставили княжий намет. Не літь бо Київському князеві спочивати, як печеніжний, у «голій» печері. Ось

інквірі лихий знак догляділа. Каже: це буде — страхополох! І сміх зібрав зашморгом дрібні зморшки коло Панових очей. — За Атепою ж іще й доси люде вважають зайців за моїх вістунів. Ані думки про те, що то — лише Панів жарт, щоб з найполохливішим твором на людей жах посилати...

— Ну, та вже годі про це. Знаю, що ти, князю, не з похлиливих, — відогнав старець тіні спогадів і поклав руку на Володимирову, — То ж нині хочу тобі допомгти. Прихили до тебе Херсонців без бою. Не хочу, щоб ти мав на собі кров; йдучи до святого хрищення.

Вельми дивується в духу Володимир. Не так тому, що Велес, сам себе поганським богом звучи, з ним по товариському розмовляє, як тому, що з такою пошаною про християнське хрищення говорить. А Пан, мов на вже сказане слово, на князеву думку відповідає:

— Від старця побожного й благочестивого Клімента знаю. Від християнського первосвященника. І вказує очима на понадбережні скелі, що над морем стали темними тінями. — Он, он... З тих скель його лихі люде в море скинули. Від нього знаю про Пастиря Доброго, що сам Офірним Агнцем був. Як же було мені, пастирському богові, його не полюбити? І з того часу йому служу, як вмію. От і до тебе заради його прийшов, щоб тебе від вчинку кривавого, від наміру злого відвернути. Не піднось, сину, насильницької руки на Анну, не проливай і крові добрих Херсонців. Стільки вже її пролито на твоїй землі! А скільки ще прольється! Аж доки ви не зрозумієте...

Звів з викопаного скарбу срібний тризуб:

— Аж доки — кажу — не збагнете, що, як троє Харит, як троє Суддів над тіньми в підсвітті, як три Парки, що долею смертельників володіють, як троє сторуких Гекатонхеїреїв над землетрусами, морськими хуртовинами та земськими бурями панують... — троє поєвятих істот, три вартівниці мусять обєднано стати на варті вашого краю. А це:

— Гармонія, Сила і Любов.

Мов струн, торкнувся пальцями гостряків на тризубі. Вони ж під Пановим дотиком заграли іскрами-зорями.

— Боги промовляють до людей символами. Колись і я, як мав свого оракула в Акакесіонській святині, також людам на їхні питання таємно відповідав. Бо ж дух людський мусить сам свою стежку знаходити, щоб голос божеський розуміти.

Гладив старечюю рукою ясну поверхню тризуба, нахилив його, любуючи грою відблисків світла від важкої срібної світильні, що біля Володимирового ложа поставили отроки.

— Був тут скитський князенко, Боризес син-Тергастерів та едієської бранки. Та ж чув ти про нього: він перший панував над землею твоєю. І не зрозумів був він, прийнявши цей знак «водного й пільного права» від Посейдона. Забув про дух Матері-Елади, й послуухався голосу дикої скитської крові... О, красна Талестрис, донько людська! — зітхнув Пан приглушено. Обличчя його потемніло, а вогники — очі пригасли сумом. — Не посланниця неба.

але сестер пекельних — Насильство, Жорстокість і Помсту — викликав опонений духом знищення Боризес з глибин підземних. Мирного тризуба не за берло, ознаку влади, ні, за зброю смертоносну він ужив. О, Талестрис! Вихованка моя! Дитино людська. Амазонка остання!.. Ним була ти переможена...

Обережно, обома руками, неначе крихкий шкляний лекіф, підніс Пан тарчу з головою Медузи. Витер її краєм плаща, торкаючись ніжно, мов обличчя сонного друга. І підставив Володимирові рухом слуги, що тримає перед володарем люстро.

— Дивись. Там углядиш, що було. Що буває, те минає. Та ж лишається звязок минулої події з річима, що бачили її. Відгуки минувшини — клаптики розірваного ніжного навутиння лишаються на німих своїх свідках.

І бачить князь Володимир дії днідавні. Далеким сном линуть видини: В безмежному, безлюдному полі самотія стоїть Грім-Баба камяна. А до неї кінь бойовий веде свого втомленого господаря — скита Боризеса. Ось і Таврія, населена дивними істотами. Вони поважали себе за богів тому, що були всі безжурні й щасливі. Пливе, як дзорчання лісового потічка й щасливе дитинство Талестрис, доньки Амазонки, що згубила її мати, відступаючи з нерівного бою. Та ж Центавреса і Пан пожаліли людську дитину, виховали її, ще й поставили для неї храм. Ось зустрілась остання Амазонка з власною долею: з коханням до скита Боризеса. Кривава рана була заручинами: Ерос бо ранить завжди. Росквіла та рана-троянда, аж коротким щастям. Так швидко, мов з маку, облетіли пелюстки. Чи ж міг звікувати в Аркадійським спокою буйний скит? Чи міг лишитись у Таврії, де не було кого здобувати? Ні спротиву, ні ворога. Була одна людська істота — Талестрис, і він так легко здобув її.

Й помандрував розлогими степами скит Боризес туди, де була здобич принадна, місто, що «прелестю міра сього» його називали...

І бачить князь Володимир у переливчастому срібнім озерці — пра-Київ. Розлогий, широкий розкинувся він вздовж берега. А храмів у ньому, храмів! І з Півдня, і з Півночі зішлись тут боги. Та не з сваркою — людським звичаєм, але ж, як личить безсмертним. — осіли в достойному спокою. І дивляться на рід людський, що роєм мошкари метушиться: здолу-догори, згори-додолу. Та й все на тім самім місці свій танок смерті танцюють...

Володимир шукає поглядом скитової дружини, тієї Талестрис, чиє наймення і по девяти сотках літ кропить Пан своїми сльозами. Чує князь: не чужа вона йому, ота красуня далека. І радіє, що знайшов.

Ось вона: в світлиці різбленій, тисовій, прикрашеній взорами різними вирізуваними, а між ними конячий череп старою слоновиною біліє. Сидить он Талестрис, схилившись. На бойову Боризесову кошулю пришиває костяною голокою тонкі листки, нарізані з кінських копит. Це та сама Талестрис, що то — колись — знала тільки вільну гонитву полями з Центавресою! Це та сама

Талестрис, що тут, у Таврії в іграх з Понтійськими Нерейдами ранок і вечір вітала...

А біля Амазонки лежить широкий пас з вичинбареної шкіри буйволової. Це те ж рука Талестрис так прикрасила його бляшками срібними, пацьорками шкляними. При лівій руці — дитинка в колісці спить. Цвіте немовлятко хороше, що й міри нема його красі. А мати легенько, кінчиком постола коліску на полозках, як саночки, гойдає.

Все ясно бачить Володимир, чути ж — нічого не чує. І не знає, що саме співає Талестрис. Чи журлива, чи весела її пісня? Чи рипить розгойдана коліска? Чи за вікном щебечуть пташки? Не чує князь і твердих кроків, і брязкоту, коли входить у світлицю Борзес у зброї блискучій, у шапці шилку соболіному. В руці у нього — спис, тризубом закінчений, за пасом — ніж, один — короткий, при ньому — другий, широкий та довгий. Смугасті ногавиці аж на котниках звязані й у жовті сап'янці заправлені. Кожному відразу видко: вождь, володар. І сам, як тис — міцний, як тур — нестримний, буйний, — як весняний потік у горах, що перешкоди не знає.

Поставивсь перед Талестрис, незадоволений. Дорікає скит. А вона голівку спустила, очі в коліску втупила, дивиться — покірлива, тиха. Коли не коли лише слово коротке промовить. А скитів гнів морською хуртовиною нарастає, чорною хмарою чоло вкриває, каламуттю наповнює очі.

Дитинка прокинулася. Видко: плаче й рученятами до матусі тягнеться. Талестрис — до неї: мужа не чує, про власну журу забула. І раптом в покірливій матері прокидається колишня Амазонка...

Не чує князь слів. Та ж добре він знає цю блідість обличчя, що став відразу незломно твердим. Знає цей погляд, — як крига — холодний, — дарма, що він пече чоловіка вогнем образи. Не чує Володимир слів, та й не мусить їх чути тепер: чув їх не раз від Рогніди!.. Й не дивується князь, що блискавкою прорізав повітря тризуб. І не в білі Дніпрові чечуги — у білі груди Талестрис гостряки його сховались, криваві потьоки по собі залишивши...

Тільки раз руками вимахнула і впала на коліску Талестрис. А за немов підстрелений птах, звився вгору і з дубового столу важко впав шкуратяний, цяцькований пас, що вишивала — галтувала скитові Амазонка.

Каламутна терпкість зводиться у Володимировім серці. В пам'яті відживає бліде з обурення Рогнідине обличчя. Випростана вся, мов гад, що наготовився скочити на ворога. А вся пекуча образа, болючіша за дотик меча, на гарт розігрітого, вложена в одне-єдине слово:

— Рабинич!

На щастя — тоді! — не княжий меч метнув іскри. Син Ізяслав, ледь-ледь семиліток, вихопив дитячого мечика, між батьком та матіррю став, углядівши Володимирів рух: грубо вхопити Рогніду за рамя...

Не чує князь, що в таємній глибині золото кованого щита промовив скит і яке слово зірвалося з уст Амазонки. Та ж в серці Володимировім голосно звучать слова сина Ізяслава:

— Доки живий я, — матері ніхто не діткнеться!

І вже не тямить Володимир князь, де він і чи є десь у світі та Анна — князівна, що по неї він іде. Цілою істотою відчуває одно: не він Рогніду, — вона його уразила, ногами потоптала — ненавистю пекучою душу його по вінця налила. Тільки ж — за світ живий! — нікому він її не віддасть. Нікому! І ніколи її від себе не пустить. Потрібна йому ця ненависть, як найпалкіша жага кохання. Без неї й — життя не життя...

Аж тяжко зітхає князь:

— Чи ж це було кохання?..

Рукою обтирає чоло. Непритомним зором дивиться на Пана. І не враз доходять до його свідомости слова Аркадійського гостя:

... — і поки зневажатимуть жінку, — все будуть рабами. Як вчинок варварський — зневага старости, так вчинок рабський — зневага жінки... І не стерпів я: забрав у нього тризуб Посейдонів. Сховав його тут, у землю. Саме тут, де смертельному дали його нестерпимі. Під скарбом боспорським його сховав я. І тільки тоді ось його даю, в хвилину, коли нове життя...

Не домовив: з кораблів озвалися сурми. Ранок будив княжу дружину. Срібною хмарою піднісся Пан, розвіявся — давній — легесеньким димом, сріблистою кучерявою імлюю, полинув над море, у безвість поплив...

* * *

Неначе відмінений прибув у Візантію Володимир, князь русичів. З новою пошаною в серці приймав науку Візантійських священників. Нині ж умовою, а не дробницею вигідного для краю договору, була для князя віра, яку впізнав за вину і той, що колись був сам за бога людям.

Анна здалась Володимирові четвертою сестрою тих трьох Геттів —

Гармонії, Сили й Любови,

що про них говорив йому Пан. Тільки ж ніхто не міг висвітлити знепокоєному князеві, навіть найвченіщі Візантійці, — як могло статись, щоб еліський бог увірував у Христа — Пастиря Доброго і служив йому?

Один лише мовчазний, немівний схимник, що записував аннали і цю подію до них записав, — той, хоча ні з ким не говорив, а жив тільки книгами і в книгах, той чернець знезацька до Київського князя озвався:

— З рогами, кажеш, був він, князю-господине?

— І з рогами, і з ратицями! А тіло людське від пасу аж по ратиці білою вовною вкрите.

— Так ось на твоє питання відповідь маю, — розгорнув книгу чорноризець. І водить пальцем, підкреслюючи рядки:

... — «і біси вірують і трепещуть»...

— Що тут написано, те — навіки нерушимо.

— Не трепетав він! — відкасує князь, хитаючи головою. —

Був радісний і ясний.

— То — вже не моєї мудрости річ — відрізав чернець.

А на всі дальші Володимирові запитання, мав лише одну відповідь:

— Збагнути це — хто ж зможе?

Та князь вже й не шукав нових висвітлень. Але ще там, у Візантії, купуючи рідкі й дорогоцінні річі мистецькі для прикраси своїх палат і столиці своєї Києва, закупив Володимир доволі й зображень мармурових та мідяних. А серед них — справжнє, ще з поганських часів «ідолище» козлоного, рогате. До уст усміхнених семидільну сиринку прикладає, оком хитро та весело підморгує.

Умовляли князя священники:

— Соблази це, князю наш! Спокуса для люду! Не годиться новохрещеному купівлею ідолища починати нове життя во Христі.

Але князь лагідно хитав головою. Хто ж зі смертельних міг похвалитись, що впилюв на Володимира, князя русичів?

І неначе не чув домовлянь князь, але в очах Пана виразно читав:

— Так, ми розуміємо один одного! Були ми обоє щирі в поганстві, щирі ж лишимось і в зміні серця!

В духу був переконаний князь: не візантійські монахи, а той Пан Аркадійський навернув його до правої віри Христової. Бо ж коли йому й старовікі боги служать, то вже князеві сторони Гіперборейської й поготів слід вірно служити. А срібним таврійським тризубом розказав Володимир, на взірць «лаборума» Константинової коротви, прикрасити свій княжий стяг-прапор.

Г. В.

Еміграція.

«Kann uns zum Vaterland die Fremde sein?»
(Чи стане нам Батьківщиною — чужина?)

(Goete, Ipkigenie a. Taub. I).

В протязу цілої історії людства існувало явище, що йому ймена: еміграція. Від старих латинів має воно свою загально вживану назву, але зміст його сягає часу першого заселення землі. Якщо схочемо його означити (пояснити), то як етимологічний рівнозначник у нашій мові відповідав би йому висказ: вихідництво, виходство. А що під цим словом розуміємо, це: перехід з рідного місця й оточення в чуже, вихід з батьківщини в чужину.

Схоплюючи зариси поняття цього явища, наш дух зразу шукає його причин. А цих причин багато.

Перша — сказати б причина основна (матеріальна) це: вимоги й потреби людської природи. Людина своєю матеріальною частиною — ество в просторі. Людина — одиниця спосібна розмножуватись і природним гоним перта зберігати свій рід, розширюється в часі в суспільність, з меншою чи більшою самосвідомістю. Як широко в просторі сягає пересічно-однородна, одна самосвідомість взаємної суспільної приналежності певної групи людей, так широко в просторі сягає одне суспільство. Занятий цією суспільністю простір — творить для неї батьківщину. Що поза цим простором (батьківщиною) — чужина.

Означений національний, життєвий простір — батьківщину — творять дві сили: відосередочна — розріст етнічної групи, і доосередочна — самосвідомість суспільної співзалежності й приналежності тієї ж етнічної групи.

Обі сили обмежені в своєму потенціалі. Сила відосередочна суспільності (розріст) обмежена такою ж силою інших, сусідніх суспільностей. Наслідком цього є взаємоограничена в просторі людських суспільностей.

Суспільності, що в початках заселення землі мали більшу відосередочну силу, заняли великі життєві простори. Розуміється ізза цього простірнього розкинення сила доосередочна — національна самосвідомість суспільної близькості — не мала рівно великої натуги. Сюди треба причислити: китайців, індійців і велику частину слов'ян.

Знову ж суспільства з більшою доосередочною силою заняли малий життєвий простір, бо сильна самосвідомість взаємної близькості держала їх простірно й духово близько себе. Вони відіграли вправді велику роль в початках етнічного формування нашого континенту, тому що мали великий ударний потенціал, однак у велику потугу в часі й просторі на довший час вони не зросли. Сильніші відосередочні групи обмежили їх надто скоро своєю людською масою на невеликих просторах так, що в них дуже скоро прийшло до еміграційного процесу, бо дуже вчасно появилась у них формальна причина еміграції — зубожіння батьківщини в життєвий простір. Сюди треба причислити такі народи історичного значіння як: греки, латини, фенікійці й інші.

Нормально розвивались етнічні групи з рівномірним розложенням обох сил. Квестія еміграції виринула тут нескоро й неяскраво. Сюди зачислимо передусім германські й романські народи й племена давніших і новіших історичних часів.

Сила доосередочна. Сила доосередочна певної групи обмежена власною відосередочною силою. Отже, чим ширше в просторі (рівнож у часі) розкинена якась група духово й фізично споріднених людей, тим пересічно-менша є свідомість їх взаємної суспільної близькості, взаємної приналежності до себе.

Наслідком зменшення цієї свідомості суспільної близькості буває зменшення почуття націон. співзалежності й близькості. А через це, за дуже навіть малим товчком, така частина чи тільки одиниця кидає дотеперішні селища й шукала нових життєвих просторів, зривала до теперішні селища й шукала нових життєвих просторів, зривала ючи відразу чи поступенно звязки з давною суспільністю емігрувала колоніально.

По мірі зменшення самосвідомости, взаємної близькості в певній частині суспільства, тратить така група відпорність зглядом зовнішніх чинників, — сусідніх націй, що вдираються в чужий простір, легко його окупувають, або розкладають його політично на групи й групи, племена й народи. (Як це робили поляки з нашими лемками й гуцулами). А конечною консеквенцією окупації є винищування ворогом тих одиниць чи груп, що були в нації основою національної єдності, сукупности й відпорности. Це еліта нації, а як така є конечною й бачить свою конечність то — рятується від знищення й дучи на політичну еміграцію. З оружжям чи без оружжя в руках — залежно від форми окупації. Історія й сучасність надто багата в приклади. Згадати б хоч тільки три наші еміграції, орликівську та дві перед большевиками.

Знову ж наслідком збільшення тієї націотворчої сили в одній частині суспільства бувало і буває те, що ця частина нації (part — партія) своєю ближчу, історичним чи природним процесом скріплену, свідомість старається поширювати на прочі, історично може дещо інакше предетерміновані часті батьківщини, й захопити в свої руки організацію рідного суспільства. На такий стан не погоджуються інші частини цього ж суспільства. Цей процес стає їм несприятливий. Виринає внутрішньо-національний конфлікт — боротьба. Перемога залишається остаточно по стороні вищесвідомої своїх цілей і сил, групи тому ліпше зорганізованої частини. Переможені й повдовжні з ладу, що заіснує пасивніші — залишаються й коряться своїй долі, знову ж активніші, більше заангажовані в конфлікті, кидають батьківщину, щоб на чужині продовжувати боротьбу й підодждати змін, — значить емігрують політично.

Це трапляється у суспільства з широким простірним розкиненням. Знову ж в суспільностях з малим простірним розкиненням (ростом) — таке частинне посилення цієї націотворчої свідомости звичайно не трапляється. Малий простір досягає звичайно однакової історичної чи природної доля. Вийком була б тут Греція (давніша) ізза свого сильного розчленування морем і горами.

Що ж до суспільности, де зрівноважились сили: від — і доосередочна, там національна самосвідомість достаточної потуги, неутралізує мирно простірне розкинення. Тут еміграційна ліжя тримається низько й невикazuje великих хвилювань при жадній формі еміграції.

Це й були б перші причини еміграційного явища. І хоча в звичайному, конкретному життю бачимо ми в першу чергу інші ближчі причини як: авантурництво, цікавість, невдоволення життєвим станом, політичні чи економічні невдачі — то глибший вгляд в суть явища вказує нам їх в кожному практичному случаї.

З причиною формальною еміграційного явища, передусім з її відтінями, в злучені й форми еміграції. Вони розрізняються відповідно до зубожіння батьківщини. Еміграція — це завсіди вислідна зубожіння батьківщини, а величина її пропорціональна цьому зубожінню. Значить: чим менше в батьківщині життєвого простору — хліба; чим менше число суспільности вдоволяє існуючий метод організації суспільства; і чим менша є відпорність нації зглядом сусідів-ворогів, — тим більше людей, членів суспільности, шукає хліба, сприятливих

умовин розвитку індивідуальности й збереження життя поза границями батьківщини — емігрує.

Таку відповідно до якості цього зубожіння й відповідно до його степеня розрізнятимуться форми еміграції.

Вже при обговоренні формальної причини еміграції, були ми вже розрізнили два роди зубожіння батьківщини: 1) зубожіння суспільства (батьківщини) екстензивне й 2) зубожіння інтензивне, цебто зубожіння в життєвий простір батьківщини, в життєву ідею (самосвідомість) нації.

Конечним наслідком одного й другого явища є еміграція.

Наслідком зубожіння батьківщини в життєвий простір (екстензивне) — є еміграція економічна, вихідництво хліба ради.

Знову ж зубожіння нації в життєву ідею (інтензивне), — цебто: ослаблення національної свідомости, що є основою відпорности нації на зовні перед ворогом-сусідом, як рівнож в нутрі: обмеження нац. свідомости до партійних рамців — потягає за собою еміграцію політичну. Цебто вихідництво ідеї (світогляду) ради, еміграцію ізза розходу світоглядів.

Суттєво обі еміграції подібні, однак не є тотожні. Для прикладу: 1) В емігр. економічній надія на поворот до батьківщини майже неіснує. Інакше в політичній еміграції. Тут надія на поворот одинока радія життя. Бо в шуканні нових і нових життєвих і суспільних форм, нації, сьогодні й вчора, міняли й міняють свої світогляди й політичні й соціальні устрої, і то так з внутрішніх, національних радій, як і зовнішніх. А далі 2). Еміграція економічна відповідно до верстату праці, чи земельного наділу, розкинена звичайно в чужому життєвому просторі. Ізза цього розкинення бракує їй часто самоохоронної організації, а проживно; небезпека денационалізації (найменше мовної) немов меч Дамоклів звисає над її головою. І знову не так воно звичайно в здоровій еміграції політичній. Тут кадрова зорганізованість і здисциплінованість — основа її сили й вдачного повороту до батьківщини. Звідси скупчування сил, почерез злагіднювання внутрішніх розбіжностей. З одним хотінням і під одним проводом — це нормальне й логічне явище здорової політичної еміграції. У політичній еміграції є звичайно менша матеріальна залежність, а звідси слідує природно більша відпорність на денационалізаційний тиск еміграційного середовища (хоча небезпека існує й її невільно недоцінювати). Отсе були б і ціхи, які не дозволяють утотожнювати одну й другу еміграцію.

Це — якісне (квалітативне) розрізнення емігр. явища.

З черги кілька слів про квантитативне розрізнення. (Однак треба завважити, що квантитативне супонує квалітативне розрізнення й на цьому базується).

А). Що до емігр. економічної. Квантитативне емігр. явище може відбуватись і дійсно відбувалося: 1) колоніяльно (групово) й 2) фармерськи (одиночно).

Еміграція економічна колоніяльна (групово) в історії етнічного формування землі бувала оружна й мирна, як: у давній Греції, Римі, Фенікії і т. д., і у посереднесічній Іспанії, Англії, Франції.

Еміграція ж фермерська (одинична) відбувається звичайно за методом просякання в чужий безпосередньо життєвий простір, тому неможливе тут створити колонії. Колонії повставали завжди поза життєвим простором дозрілих суспільств. Історичні приклади такої еміграції — це емігр. новіших часів: італійська, німецька, українська (заморська!), ірландська і т. д. . .

Еміграція економічна, головно колоніальна, прибирає нераз (оружна!) великі розміри, стає основою політики батьківщини, (фенікійці — Картагіна, Греція — і Велика Греція в південній Італії, Франція — і Нова Франція в Новім Світі, Англія — й домінії, колонії, Голандія і т. д. — це історичні приклади) і це у щасливих случаях стає для такої нації основою імперіялізму (Еспанія, Англія, Голандія і т. д.).

Б). Щодо еміграції політичної. Воно рівнож може відбуватись і дійсно відбувалось аж до сьогодні: групово й одинично, з оружжям чи без оружжя в руках.

Еміграція політ. одинична — це дуже часте й майже природне в історії явище. Бо навіть найкраще продумана національна чи соціально-явна ідея чи устрій не може вилучити індивідуальних питомостей думки й почувань у всіх членів національної чи соціальної групи й усунути всякі колізії.

Знову ж еміграція політична і групово — це явище переломових хвилин нані й її держави; будьто ці переломові часи впливають з внутрішнього розвитку нації, будьто з зовнішніх рацій (як нпр. окупація ворогом батьківщини). А буває вона звичайно з оружжям у руках, якщо впливає з зовнішніх рацій.

Стільки про форми еміграційного явища.

З черги кілька слів про користь й безпеки чи шкоди еміграції. Треба розрізнити три роди шкід (небезпек) і користей, індивідуальні, національні й загально-людські.

Найперше користі й шкоди (небезпеки) індивідуальні самого емігранта. Вичислити їх вповні неможливе, бо це наскрізь особисті а тому одиничні факти кожного емігранта, тому для теоретичного обговорювання еміграційного явища немає загальної великої вартости. В цім розділі хочу подати тільки те, що немов зо-сталістю фізичного закону повторюється в кожній еміграції й у кожного емігранта поосібно. Звідси й невеличке їх число зможу тут навести.

Першою користю треба вважати те, що на емігрантові перестав тяжіти зубожіння батьківщини (одне чи друге), що обмежувало й придавлювало розвиток його індивідуальности. Людина відзискує втрачену критичним станом батьківщини, свободу рухів, будьто в економічній, будьто в політично світоглядівій площині.

Дальшою загальною користю вважаю розширення світа думки й відчувань, навіть через мимовільне вжиття в чуже світодумання й відчування. Людина з часом перестав думати загумінковими категоріями й відчувати вузьким егоїзмом. Скаля вібрації ума й почувань ширшає.

Шкоди й безпеки. Індивідуальні користі еміграції обусловлені в першу чергу самою особистістю емігранта, його здібностями й абсорційним потенціалом. Знову ж шкоди й безпеки це передусім вислідна еміграційного середовища, що впливає на життя емігранта.

Першою шкодою було б те, що еміграція вириває людину з дотеперішнього, підложжя фізичного й духового росту, та з фізичною конечністю абсорбує велику скількість духових і фізичних сил, щоб перебороти труднощі нового життєвого підложжя.

Відтак, в наслідок товариської природи людини, еміграційне життя накидає їй серед чужого середовища депримує почуття самогности, опущення й фізичної слабости.

То знову, відчужує від рідного способу думання й відчування, а підносячи часто життєвий стаж, родить по повороті до батьківщини маловаження а то й погоджування рідним (т. зв. „американізм“ по наших селах, що його привозили з собою поворотці з заморської еміграції).

Вкінці емігрант є в небезпеці недоцінювати рідне. Це може вирости з якогось підсвідомого чи свідомого почуття жалю до батьківщини, що не дала йому життєвого простору й спроможности розвитку індивідуальних сил. Рівнож є він в небезпеці перецінювати чуже, якщо не похопиться на факті чужої національної пропаганди, що вміє добре прикрити темні, а наставити емігрантові тільки ясні сторінки в означених власно-національних цілях.

На ці користі й шкоди, а передусім безпеки повинен і мусить сам емігрант рефлектувати зо свідомістю особистої відповідальности.

З черги користі й безпеки національні.

Найперше нація, що емігранта, дає й нація, що його приймає в свій безпосередньо чи посередньо-життєвий простір, дістає в його особі живий засіб пропаганди національних вартостей.

Особисті звязки з життєвим простором обох націй почерез особу емігранта, служать майже правильно інтересам (політ. чи економічним) обох націй.

Вкінці економічна допомога для батьківщини й робоча сила для нації, що емігранта приймає, завершують національні користі обох націй з еміграційного явища.

Ці однак користі для нації, що висилає емігрант, значно відтяжують шкоди й безпеки, що їх еміграція дуже часто, якщо не скажу звичайно, приносить собою для нації.

Найперше великі денационалізаційні можливості й частота денационалізаційних фактів. Через це в обох еміграціях нація тратить густо-часто найкращі свої одиниці.

А далі. При еміграції політ. вириває для батьківщини безпека, що ця еміграція вмішуватиме (як і показує історія) чуже-національні чинники в політичні переживання батьківщини. А це діється зі шкодою звичайно тоді, як еміграція політ. виникла з внутрішніх обставин нації. Історія показує форми цього вмішування, яке майже ніколи не відбувалось без далекойдучих концесій, головно в користь сусідів. Концесії, обіцянки і т. п. — це часто одинокі силові засоби такої політичної еміграції. Тому нація, що має свою політичну еміграцію, мусить, якщо може, над нею чувати.

Кажучи засадничо, то, як слід використати загальнонаціональні користі з емігр. явища належить до обовязків відповідальних чинників батьківщини. Рівнож до їх обовязків належить захоронювати свою

еміграцію від небезпек, що їй грозять, і зберігати від шкід, що їх еміграція із собою несе.

Вкінці користі й шкоди загальнолюдські.

За такі користі треба вважати; а) міжнародний обмін матеріалами й духовими здобутками; б) вирівнювання культурного урорення цілого людства; в) пособлювання загальнолюдській гуманности перед збоченням у бік надмірного національного егоїзму.

Як загальнолюдську шкоду мусимо уважати те, що еміграція пособлює витворюванню меншевартих расових мішанців, сприяє так сказати б расовій бастардизації.

Про якісь загальнолюдські інстанції, що тим загальнолюдським шкодам запобігали б, не може бути й мови. До цього вистане правильно переведена національна охорона еміграції. Рівнож ізза згада-них загальнолюдських користей неможе ніхто пропагувати якогось етнічного перемішування людства, бо користі ці, це тільки принагід-на вислідна міжнародного еміграційного процесу.

Вкінці ще кілька слів про обовязки й права батьківщини згля-дом своєї еміграції, й про права й обовязки емігранта зглядом бать-ківщини.

Еміграція сама по собі є для людини станом насильним і як така сама по собі не повинна бути нацією-батьківщиною пропагова-на. Однак часто може вона лягти (головно емігр. економічна, коло-ніальна) в основи нац. політики, в цілях поширити життєвий про-стір нації і як така може бути пропагована. Цього случаю тут під згляд не беремо, бо він самозрозумілий, а виключно розглядатимемо еміграцію конечну.

Якщо отже таке еміграційне явище в якійсь нації заіснувало, має ця нація-батьківщина зглядом своєї еміграції певні обовязки й права, знова емігрант має обовязки супроти батьківщини.

На першому місці ставлю обовязки батьківщини, що їм рівнож на першому місці відповідатимуть права емігранта, щоб підчеркнути певне своєрідне становище емігранта зглядом своєї нації-батьківщини.

Людина емігрує, бо батьківщина не дає їй цього, що дати по-винна (хліб, свобода розвитку). Внаслідок цього вигасає і актуаль-ність обовязків цієї людини зглядом своєї батьківщини. З другої ж сторони силою еміграції не вигасає актуальність деяких природньо-конечних прав емігранта, які прислужують емігрантові на основі уродження. Тому й не вигасає актуальність обовязків батьківщини зглядом нього. Ці обовязки мусить батьківщина виконати, якщо хоче реактивувати обовязкове відношення своєї еміграції зглядом себе.

Таким підставовим обовязком батьківщини зглядом своєї емігра-ції є в першу чергу обовязок правної опіки над емігрантом, якщо нація є державна. В случаї ж нації бездержавної обовязок цієї опіки майже вигасає, оскільки на її місце не прийде суспільна опіка бать-ківщини-нації: опіка національної солідарности.

А дальшим обовязком батьківщини булоб; запевнити емігранто-ві можливість достаточо користуватись національними вартостями як духовими так і матеріальними. Це відноситься передусім до пле-кання рідної мови й національного виховання еміграційного доросту. Ці обовязки тичаться обох еміграцій. Обі вони мають до цього при-

родне право, яке має їх захоронувати перед загрозою національно-го заломання. Це право й відповідний йому обовязок не можуть вигаснути, бо вони вроджені. Його можна б занедбати без вини, але ніколи без шкоди для емігранта й нації.

Важливою й дуже ховською квестією є становище нації власно-державної зглядом своєї політичної еміграції, що повстала з внутрі-шніх обставин батьківщини (не з окупації ворогом). Бо кожночасний національний режим, беручи психологічно, старатиметься по можливо-сті її винищувати, як інше-думаючу загрозу своєї влади. Однак нація силою своєї солідарности до такого винищування своєї політичної еміграції допустити не повинна, поскільки така еміграція не здегене-рувалась, ставши актуально для нації загрозливою, через злигування з ворогами нації в цілях побідного псороту до батьківщини. Але й такій еміграції прислужує право правної опіки перед іншими наці-ями й уможливлення росту й поступу на національній площині.

Що ж до прав батьківщини зглядом своєї еміграції, чи радше обовязків емігранта зглядом батьківщини думаю підмітити слідує: Емігрант повинен:

а) поскільки це не суперечить розвиткові його індивідуальности й поскільки можливе — плекати рідну мову й інші питоменні вартос-ти нації, що відріжнюють її від інших суспільностей.

б) не стидатися своїх національних ціх, але їх визнавати; їх пропагувати — послужуючись ними.

в) не виволікати на форум чужих хиб і невдач своєї нації.

Що ж до еміграції політичної зосібна:

г) не підкопувати престижу національного режиму перед чужин-цями. Світоглядове розходження — це справа чисто внутрішня нації! До святая святих нації чужинці немають вступу. Тим більше не по-винен їх тудою вводити емігрант.

д) не доходити своїх цілей через комбінацію своїх емігрантських сил з ворожими нації силами.

е) еміграція політична не повинна себе взаїмно поборювати (го-ловно тоді, як вона емігрувала перед окупантом!) і т. д...

Це були б деякі важніші й загальніші обовязки всякої еміграції, кожної нації. До цього має права всяка й кожна батьківщина, по-скільки вона сповнила свої обовязки й не пустила своєї еміграції на манівці духового й матеріального занидіння й денационалізації.

В случаї ж нації недержавної (окупованої ворогом), треба ще зазначити як обовязок емігранта (передусім політичного), матеріаль-но й особисто допомагати до здобуття волі й незалежности, навіть з максимум особистих жертв. До цього нація недержавна - окупо-вана має право зглядом усіх своїх членів, передусім політичних емі-грантів, що мають більшу свободу рухів, і що для тієї свободи по-лишили батьківщину. Хто емігрував з прапором незалежности й боротьби з окупантом — цей неможе ніколи до посліднього свого на чужу вулицю, але мусить з ним боротись до посліднього свого віддиху й передати своїм нащадкам у заловіті, як життєве завдання, занести цей прапор на рідну землю!!!

А якщо ж батьківщина його — Україна, яку перед очима світа закрила московська й польська пропаганда туманом незнання

й історичного фальшу, тоді на українському емігрантові, — де б він не був — тяжить обов'язок пропагувати словом і ділом — цілим життям — зрілість Української Нації до самостійности й державности.

Укр. емігрант — це апостол! Укр. емігрант — це місіонер нашої національної окремишности й наших державницьких змагань! Цю свою задачу він до сьогодні сповняв і мусить її надалі, пропорційно до розмаху сучасности, сповняти!

Та переломові часи, що їх переживаємо на всіх ділянках життя — вносять нові завдання рівнож в еміграційне явище укр. Батьківщини.

Грядуть часи, в які ясніше споглядає Укр. Нація.

В звичайній консеквенції змін на Сході Європи — зміниться й правне становище великої й широко розкинутої укр. еміграції обох її родів. З хвилиною освободження укр. Земель причина емігр. явища в нашій Батьківщині перестане існувати. Бо Україна має досить багато життєвого простору для всіх своїх людей. А укр. так економічна, як і політична еміграція — це вислідна не внутрішніх обставин нації, але зовнішніх обставин великої й багатой укр. Батьківщини. І тому з хвилиною, як ці обставини зникнуть — зникне й формальна причина еміграції. А силою цього факту перед загалом укр. еміграції вирине питання повороту до Батьківщини.

Перед нами стоїть вже сьогодні й ще довго стоятиме Україна знищена етнічно, духово й матеріально. Тільки гігантський вклад жертви й праці її синів зможе вирвати її зо страшної руїни й поставити на шлях величі, над яким мусять попрацювати ще довгі покоління.

І в світлі цих тяжких, але величнх перспектив, укр. еміграція в слушну пору мусить рішитися на велике діло, сповнити свій останній, може найбільший еміграційний обов'язок, і в ім'я добра Батьківщини й власного, кинути мусить може й нагріті й вигідні емігрантські місця й повернути до Батьківщини на труд, працю й може ще тяжкі й найтяжчі жертви...

Це останній обов'язок кожного емігранта — українця, й останнє право укр. Батьківщини до своєї еміграції! Зо сповненням цього обов'язку — кінчиться еміграція, а з нею й тяжкий емігрантський життєвий етап Української Нації, зо всіма небезпеками, трудами й обов'язками.

ЕВГЕН ОНАЦЬКИЙ

Головні основи суспільного ладу

Широко можемо констатувати такі претенсії в звіринному царстві на ужиткову територію; такі, напр., хижакки, як леви, пильнують свого ловецького району й не пускають на нього жадного конкурента. Дуже популярний у соціології приклад царгородських собак (понищених новим кемалістським урядом), які поділили

були увесь Царгород на окремі райони й взаємно стереглися в них од конкурентів. Подібні претенсії на зайняту територію виявляють гуртки малих і траводів. Спенсер вказує на лебедів на Темзі, які пильнують свої заводи й не пускають до них сторонніх лебедів.

Отже вже в звіринному світі спостерігаємо з одного боку початки індивідуальної власности на знаряддя (і взагалі на всі річі, що мають безпосередній органічний зв'язок із життям індивіда — у людей в цьому разі виступає на перше місце — одяг, що заступає звіринне покриття тіла, різні окраси, ловецькі та рибальські прилади, житло) і початки колективної власности на ґрунт, на територію.

Римське право основою і джерелом власности поклало **займанщину**, яка відбувається при виразній чи мовчазній згоді двох кількох людей й потім служить джерелом усіх інших джерел володіння — дарунку, умови, продажу, одіччя. Сучасні соціологи годяться на тому, що власність на ґрунт і на територію зпочатку була **колективною**. Доказом цього служать ті пережитки спільного родового володіння, яке ми знаходимо й відмічаємо також і у слов'ян (Задруга, Дворище, Газдівство і інше). В основі цього колективного володіння лежить, очевидно, **займанщина**, але не індивідуальна, а колективна, і з неї — чи то трудовим освоєнням («моїм потом землю злито») чи другорядною індивідуальною займанщиною, виділялася власність індивідуальна чи родина. В скупинному, племенному ловецькому чи скотарському житті ніхто, розуміється, не міг претендувати на виділення йому частини плеїнної території для виключного індивідуального вжитку. Ловецька територія племені, як і в вище наведених прикладах із звіринного царства, **мусіла** належати всій відповідній суспільній організації. І далеко раніше розвивається індивідуальна власність, скажемо, на худобу, що випасається на спільній території, ніж на саму територію, бо вона при постійному шуканні кращих ловецьких місць і при рідкості населення не набрала ще того значення, яке вона здобуває при розвитку осілості й хліборобства. Хліборобська культура дуже часто ведеться зпочатку також усім родом, але досить скоро починаються, з усвідомленням цінности ґрунту, відломи з колективної власности племені. Перші відломи роблять, звичайно, нові представники вже розвинутої плеїнної влади, і то, спираючись на свою владу та різні релігійні корпорації, що поширюють магічне значення «святости», як недотикальності, саме на всі ті речі, — а в тому й на ґрунт, — що служать для виконання релігійних обрядів. Розуміється, що й влада для зміцнення своїх індивідуальних прав на ввійняту зо спільного володіння територію, ставить її шляхом різних магічних обрядів, таксамо під охорону релігійної недотикальності. Наших обрядів, таксамо під охорону релігійної добри, завважує проф. Грушевський, носять те саме ймення — теменос-витинок, що й площа цо-ганського храму. Та сама метода пристосовується пізніше в процесі розвитку загалом усієї приватної власности, яка свідомо чи

несвідомо ставиться під охорону різних магічних операцій й символів, що стережуть виключного права їх власників од сторонніх претенсій.

У більшості релігій збереглася пам'ять про це релігійне походження власності. В біблій, Господь каже Авраамові: «Я є Предвічний, що вивів тебе з Ура халдейського, щоб віддати тобі землю цю в ділчине володіння». (**Перша книга Мойсея XV. 7**) і Мойсеєві: — «Введу я вас в землю, що про неї клявсь віддати її Авраамові й Ісаакові й Яковові, і дам її вам у насліддя. Я — Господь». (**Друга книга Мойсея, IV. 8**). Таким чином Бог, як каже французький дослідник Фюстель Де Кулянж, виступає як первісний власник усієї землі, що на основі права творчості, делегує людчві власність на частину ґрунту. Щось подібне ми бачимо і в греків та в римлян, — лише тут право власності на землю походило не від якогось одного бога, а головним чином від окремих родинних культів та від культу небіжчиків. Небіжчики це своєрідні боги, що належать родині, в яку колись входили живими, і яка — єдина — має право закликати їх собі в поміч. Ці небіжчики, поховані в землю, ніби опановують ту частину ґрунту, де вони поховані; вони ніби живуть у своїй могилі, і **члени родини**, як і в нас, в Україні, до останніх днів, приходять до них у певні дні «помянути» їх, віддати їм данину чи вином, чи качанням яєць по могильному горбку — тощо. На основі давніх законів могили були недотикальні, ніхто не мав права відібрати померлим землю, де вони спочивали; це була їхня власність, що натурально ставала також **власністю родини**, до якої ті померші належали й яка віддавала тим померлим шану. Дуже легко ідея власності з самого могильного горбка поширювалася на більший чи менший шмат землі, який оточував ту могилу, і де знаходили місце вічного спокою все нові й нові члени родини. Загалом за примітивних часів ми не знаходимо спільних цвинтарів, але родинні могили на родинних полях. Ці поля оточувано звичайно межею, що мала відділяти володіння одного родинного культу від другого. В певні визначені дні року старший в родині обходив своє поле, тягнувши за собою тварини, визначені на жертву та виспівуючи релігійні гимни, і тим з одного боку умолював богів а з другого боку зазначав межі своєї власності. Межі ці, розуміється, мусіли бути святі й непорушені: — «Той, хто торкнеться чи порушить межу, буде осуджений богами: його хата зникне, його рід вигасне; його земля не даватиме плоду; град, іржа, спека знищать його ниву; члени його тіла вкриються пухирями й згниють...» Також у нас до недавніх часів зберігався забобонний страх перед межами, де, мовляв, мала завжди водитися нечиста сила, яку небезпечно чіпати. — безсумнівні докази давнього релігійного походження земельної власності.

А в тім у примітивних народів, як зазначає Дюркгайм, основник так зв. соціологічного методу в етнології, ще й досі вживаються релігійні засоби, для вивласнення якоїсь річі з громадського ужитку. Напр., коли хто в Квинсленді (в Австралії) виходить

із табору, залишаючи свою зброю чи якусь іншу річ, досить йому вимочитися коло неї, щоби ніхто її не чіпав. Бо сеч, як і кров, відзначається, як там уважають, тою святою силою, що нею перейнятий кожний індивід. Тому й слово зможе служити засобом заборони, бо виходить із середини, де перебуває та свята сила. Що «святішою» — в розумінні посідання магічної сили якась людина вважається — тим її заборона сильніша й небезпечніша. Максимум такої сили натурально мають різні жерці, чаклуни, ватажки, взагалі люди, які чимось перевищують загал і тим викликають пошанування, змішане з певним, майже релігійним, страхом. Таким чином релігійна заборона стає джерелом права власності й адміністративного регуляміну. А знаки власності заховують дуже довгий час магічний характер, що виступає в усякого роду символіці контрактів власності. Запивання могорича, що практикується в нас, це в своїй основі, також, мабуть, пиття замовленого напитку, яке має заподіяти смерть тому, хто порушив би контракт продажу...

Коли ми звернемося до звісток про наших найдавніших пращурів, то сконстатуємо, що хоча «Словени й анти», згідно з свідоцтвом **Прокопія** (VI. ст.) «з давніх часів живуть громадським правлінням», проте, як зазначає трохи пізніший Маврикій — «у них багато начальників, які не живуть в згоді, так що добре прилягати декотрих з них на свій бік намовами або подарунками...» Оті «дарунки» ясно вказують на існування вже індивідуальної власності. Очевидячки, коли наші пращури дісталися на нашу територію, вони вже стояли на високому, шаблі культури, а поняття про індивідуальну власність на речі мусіло в них бути здавна міцно розвинене й закорінене. Справді, коли ми поглянемо на нашу найдавнішу правничу пам'ятку «**Руську правду**», то знайдемо в ній цілу низку постанов, скерованих на покарання переступів проти майна, а спеціально про крадіж — татьбу, яким то словом, як здається визначається в «**Р. Правді**» всі переступи проти власності. Виїмок становила тільки крадіж коней і піднал двора, що їх карано не продажем, а іншою вищою карою — потокком. Із інших учинків найвищою карою — 12 гривен — карано за крадіж холопа й бобра, злісне знищення чужої худоби й знищення знаків власності. Цікаво, що знищення знаків власності на чужій борті карано дванадцяти-гривенною карою, а спустошення чужої борті — тільки тригривенною. Як бачимо, в першому разі оцінювано не матеріальну шкоду, але саме порушення знаку власності, як особливо тяжкий злочин.

Більше того, в початках історичного життя нашого народу існувала вже не лише індивідуальна власність на речі, але й **індивідуальна власність на землю**: маємо в наших джерелах звістки про продаж, даровання, конфіскування маєтностей. В «**Руській Правді**» маємо дуже високу кару — 12 гривен продажі за зрублення бортної межі, за знищення межі полевої (ролейної) за переставлення паркану, що ділить двори, або за зрублення попереставлення паркану, що ділить двори, або за зрублення межного дерева. Тут бачимо, як каже проф. **Грушевський**, право власності не тільки на двори, але й на рілвну землю, і то не тільки

